

Nada Antić

*Gradski zavod za planiranje razvoja grada
i zaštitu okoliša, Zagreb*

KRETANJE STANOVNIŠTVA GRADA ZAGREBA S POSEBNIM OSVRTOM NA DOSELJAVANJE U RAZDOBLJU 1991.–2001.

SAŽETAK

Članak govori o promjenama u broju i prostornom rasporedu stanovništva Zagreba u proteklom desetogodišnjem razdoblju, polazeći od prvih rezultata Popisa stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001. Riječ je o ukupnoj međupopisnoj promjeni i ulozi prirodnoga kretanja i migracije u tome, s posebnim naglaskom na doseljavanje, o nekim pratećim posljedicama toga procesa te osnovnim ciljevima i prognozama demografskog razvitka u narednom razdoblju. Primijenjena je kako posredna metoda temeljena na podacima popisa stanovništva za ukupno stanovništvo i migracijska obilježja, tako i vitalno-statistička metoda dobivanja neto- migracijskog salda na bazi podataka ukupnog porasta stanovništva i vitalne statistike, u uvjetima nedostataka nekih komponenti kretanja stanovništva. Neto migracijski saldo stanovništva Zagreba u promatranom je razdoblju pozitivan, mada je njegov prosječan godišnji obujam smanjen u odnosu na ranija kretanja. Ipak je prirast stanovništva u cjelini rezultat viška doseljenih nad odseljenima, budući da je prirodno kretanje prvi put u jednome međupopisnom razdoblju negativno, kako za vrijeme Domovinskog rata u Hrvatskoj 1991.–1995., tako i u poratnom razdoblju. Osnovni je zaključak da se u Zagrebu stabiliziraju demografski tijekovi u odnosu na ranije, znatno dinamičnije razdoblje, pa dolazi do sve većeg izjednačavanja udjela doseljenoga i domorodnog stanovništva. Stanovništvo središnjeg dijela grada opada, a rastu rubni dijelovi prostornog obuhvata Grada Zagreba i okolni metropolitanski prostor. To su elementi za pojačanu brigu gradske vlasti o urbanističkom reguliranju i drugom poticanju razvoja i uređenja još nedovoljno izgrađenih, a sve naseljenijih, perifernih dijelova Grada, radi sprečavanja bespravne izgradnje, otklanjanja negativnih demografskih kretanja u pojedinim naseljima, ali i decentralizacije nekih gradskih sadržaja izvan upravno-teritorijalnog područja Grada.

KLJUČNE RIJEČI: demografski rast, neto migracijski saldo, doseljavanje, Grad Zagreb, gradske četvrti, širi zagrebački prostor

1. Uvod

Članak govori o rastu stanovništva Zagreba u desetljeću 1991.–2001. s naglaskom na doseljavanje, utjecaju rata, podrijetlu migranata i posljedicama doseljavanja te osnovnim ciljevima i prognozama demografskih kretanja.

U središtu razmatranja su brojčane i prostorne značajke doseljavanja zaključno s prvim rezultatima posljednjeg popisa stanovništva 2001. Ukazuje se da su činioci rata u Hrvatskoj u posljednjem desetljeću 20. stoljeća, uz istodobni slom biv-

šega socijalističkog društvenog sustava, imali snažan utjecaj na ubrzanje nepovoljnih demografskih procesa i u Gradu Zagrebu.

Rat i nova društvena, posebno gospodarska, previranja poremetili su dosadašnju dinamiku društvenih i demografskih procesa, ugasili jedne i potaknuli druge prirodne i migracijske tijekove i općenito ubrzali demografske »potrese«.

Riječ je o kretanju stanovništva na prostornom obuhvatu Grada Zagreba kojega čini aktualno upravno-teritorijalno razgraničenje iz 1997., utvrđeno Zakonom o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj. Razvoj stanovništva u ovom radu prikazuje se kako na ukupnom upravno-teritorijalnom području Grada Zagreba, tako i po posebnim područjima u kojima se odvijaju specifična demografska kretanja. To su gradsko naselje Zagreb, zatim Zagreb – istok ili sesvetsko područje i Zagreb – jug odnosno naselja ispod obilaznice. Ta dva posljednja dijela Grada u biti su »prigradska« područja s prevlašću slabije urbaniziranih i ruralnih naselja, s iznimkom naselja Sesvete koje je gradskoga karaktera.

Također je analizirano kretanje osnovnih demografskih pokazatelja po gradskim četvrtima i naseljima, radi spoznaje o potrebi potpunijeg usmjeravanja pojedinih dijelova Grada.

Grad Zagreb je posebna i jedinstvena teritorijalna i upravna jedinica koju čini 70 naselja ukupne površine 640,04 km². Grad je podijeljen na 17 jedinica mjesne samouprave – gradskih četvrti, u skladu s urbanom i fizionomijskom složenosti i raznolikosti.

Zagreb je državno središte Republike Hrvatske (srednjoeuropsko središte i glavni grad), metropola prvog stupnja te najveće makroregionalno razvojno središte koje ima poseban značaj i utjecaj u odnosu na prostor i sustave regije i države. Stoga se posebna pažnja posvećuje demografskom, urbanom, prometnom, komunalnom i gospodarskom planiranju i praćenju razvoja procesa metropolitanizacije, kako na području samoga Grada Zagreba, tako i na širem okolnom prostoru, odnosno na prostoru cijele Zagrebačke regije.¹

Grad Zagreb u upravno-političkom smislu ima status županije i jedna je od ukupno 21 županije u Hrvatskoj, tj. jedinica je područne odnosno regionalne samouprave. Zagreb je ujedno i jedinica lokalne samouprave, što se uređuje posebnim zakonom (Zakonom o Gradu Zagrebu). U njemu je sjedište dviju županija, Grada Zagreba i Zagrebačke županije, srce je središnje Hrvatske, ali i »srce i um« cijele Hrvatske.

¹ U upravno-političkoj praksi za prostor Grada Zagreba i susjedne Zagrebačke županije uvriježen je pojam šireg zagrebačkog prostora (korišten i u ovom radu) koji obuhvaća područje tih dviju županija u njihovim administrativno-upravnim granicama. Međutim, pojam Zagrebačke regije ili metropolitanske regije Zagreba (prema Vresk, 1990) uzimajući u obzir skupinu socio-ekonomskih i drugih pokazatelja, obuhvaća u osnovi, osim širega zagrebačkog prostora, i dio gradova i općina iz sastava Krapinsko-zagorske županije. Iz toga administrativno-teritorijalnog obuhvata županija, doduše, treba isključiti neke ruralne, odnosno slabije razvijene periferne dijelove Zagrebačke županije (područje Žumberka i dio sjeveroistočnog i južnog područja te županije). Treba reći da Zagrebačka županija predstavlja prostorno okruženje oko Grada od 8 manjih odnosno srednjih gradova i 26 općina oko Zagreba i prema svim demografskim i drugim pokazateljima ima visok stupanj funkcionalne povezanosti sa Zagrebom. Prostire se na površini od 3.058,15 km². Uz Zagreb, taj širi zagrebački prostor zauzima površinu od 3.698,15 km², a broji ukupno oko 1.075.000 prisutnog stanovništva, što predstavlja oko petinu ukupne hrvatske populacije.

U proteklome povijesnom razdoblju razvojem urbanizacije u sastav Grada Zagreba kao jedinice lokalne samouprave postupno su priključivana ranija pri-gradska naselja koja s najvećim središnjim gradskim naseljem (naseljem Zagreb) čine jedinstvenu gospodarsku i društvenu cjelinu te su s njim povezana dnevnim migracijskim kretanjima.

U naseljskom skupu od 70 naselja Grada Zagreba dva su gradska naselja. To je naselje Zagreb koje obuhvaća 306,75 km² i naselje Sesvete, veličine 35,58 km². Tu još spada 37 samostalnih naselja istočnog dijela Grada, jače ili slabije urbaniziranih, odnosno ruralnih, a u južnom dijelu obuhvatnog prostora Grada 31 je naselje, uglavnom ruralnoga karaktera. Ta izvangradska skupina samostalnih naselja čini 52% površine Grada, ali tek oko 5,3% njegova stanovništva.

2. Osvrt na kretanje broja stanovnika Zagreba u razdoblju 1857.–1991.

Značajniji prostorni i demografski rast Zagreba počinje tek polovinom 19. stoljeća. Administrativno-teritorijalno širenje dio je prirodnog procesa razvoja grada na okolni prostor. Naime, grad se širio proširivanjem gradske jezgre oko glavnih izlaznih cesta, novom izgradnjom na slobodnim zemljištima između gradskog središta i okolnih sela, priključenjem tih prostora te razvojem prigradskih naselja.

Valja reći da se u proteklom razdoblju upravno razgraničenje Grada uglavnom nije poklapalo s njegovim realnim urbanističkim okvirima. Upravne granice bile su ili šire ili uže od urbanog prostiranja Zagreba. Pri tome je zanimljivo da su prva upravno-politička razgraničenja Grada Zagreba (iz 1857. i 1900.) bila mnogo šira od stvarnog okvira njegove urbane izgradnje. Grad se do 1930. popunjavao unutar »svoga« prostora. Još tridesetih godina prošlog stoljeća taj okvir postaje preuzak i grad počinje rasti izvan granica dosega svoga urbanističkog reguliranja. To osobito dolazi do izražaja nakon Drugoga svjetskog rata, od kada su upravno-teritorijalne promjene sve učestalije.

Tijekom sedamdesetih godina 20. stoljeća i nadalje prevladavaju kriteriji prema kojima je Grad prvenstveno političko-teritorijalna, ne izričito urbana zajednica. S pitanjima prostornog razgraničenja Grada Zagreba neposredno su povezana pitanja njegove demografske veličine, odnosno dinamike rasta stanovništva.

Nakon koncentracije prve stotine tisuća stanovnika u današnjem prostoru Grada, na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće (1900), demografski pritisak do 1921. nije predstavljao poseban komunalni i urbani problem. U razdoblju 1921.–1931. broj stanovnika Zagreba raste godišnje nezapamćenom stopom od 4,4%, odnosno u tadašnjim granicama čak 5,5%, jer se do tada Zagreb prostirao od Črnomerca na zapadu do Žitnjaka na istoku.²

² Prema do tada posljednjoj teritorijalnoj promjeni iz 1900., kada se teritorij udvostručio (na 64,37 km²) pripajanjem sela Lašćine, Jurjevca, Borongaja, Petruševca, Vukomerca i Žitnjaka.

Tablica 1: Brojnost stanovništva i površina Zagreba u popisnim godinama 1857.–1991.

A – računano s površinom Grada u trenutku popisa

B – retrospekcija današnjega teritorijalnog obuhvata (od 1997)

GODINA	A		B		Indeks	Pros. god. st. rasta
	Površina (km ²)	Stanovništvo	Površina (km ²)	Stanovništvo		
1857.	33,27	16.657	640,04	48.339		
1869.	33,27	19.857	640,04	54.845	113,4	1,02
1880.	33,27	30.830	640,04	67.264	123,0	1,90
1890.	33,27	40.268	640,04	82.944	123,0	2,09
1900.*	64,37	61.002	640,04	111.702	135,0	3,05
1910.	64,37	79.038	640,04	136.496	122,2	2,01
1921.	64,37	108.674	640,04	167.883	123,0	1,90
1931.	64,37	185.581	640,04	258.149	154,0	4,41
1948.*	74,99	279.623	640,04	356.681	138,0	1,91
1953.*	235,74	350.829	640,04	394.121	110,5	2,02
1961.*	495,60	430.802	640,04	478.363	121,0	2,41
1971.*	497,95	602.205	640,04	630.229	132,0	2,82
1981.*	1261,54	768.700	640,04	721.589	114,5	1,36
1991.*	1715,55	933.914	640,04	777.826	107,8	0,75
Indeks 1991./1857.		5606,7		1609,1		

* Popis kojem je prethodilo bitno administrativno-teritorijalno proširenje Grada

Izvor: Mirko Korenčić, *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857–1971.*, JAZU, Zagreb, 1979.; Popis stanovništva 1981. i 1991., Državni zavod za statistiku, Zagreb

Bilo je to razdoblje prvoga eksplozivnog demografskog rasta. Nastaje velika socijalna diferencijacija doseljenog stanovništva jer prostorno-urbanistički odnosno komunalni i drugi razvitak grada nije pratio rast stanovništva. Zagrebački urbanizam našao se pred velikim problemima čije se posljedice osjećaju i danas.³

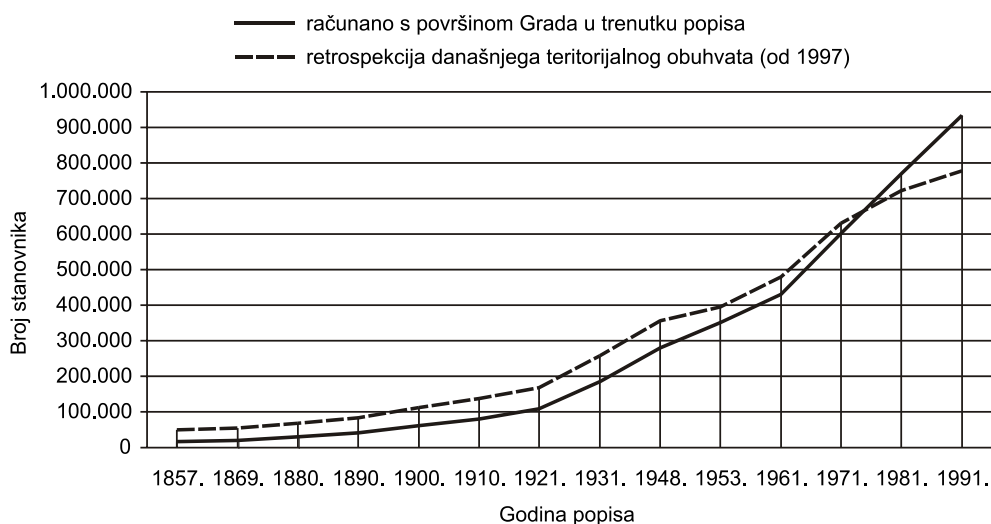
³ Jedna od pratećih pojava i posljedica doseljavanja, lako uočljiva u prostoru, je bespravna izgradnja koja egzistira s povremenim jačim rastom tijekom cijelog 20. stoljeća (Trnje, Stara Peščenica, Kozari bok, Kozari putevi, Kajzerica, Trokut, Donja i dio Gornje Dubrave, Kozari bok, Petruševac), dobivajući na svojoj dinamici i u posljednje vrijeme (Kozari putevi, Burićevo »naselje« u Svetoj Klari, Horvatova uz Velikogoričku prugu, Blato, dio Gornje Dubrave ispod groblja Miroševac te dio naselja ispod zaobilaznice). Bespravna izgradnja siromašnijih slojeva stanovništva najintenzivnije se širila na gradskim prostorima, u blizini industrijskih pogona te na perifernim područjima naselja Zagreb. Nadzor te gradnje u proteklom razdoblju nikada nije dosljedno uspostavljen zbog prihvaćanja politike razvoja velikih gradova i rasta doseljavanja u njih. Sam Grad nije imao snage u cjelini sanirati te posljedice razvoja, budući da je rast stanovništva angažirao financijska sredstva Grada kroz razvoj širega gradskog područja te razvoj širega okolnog prostora (Zaprešića, Velike Gorice i dr.). (U prilogu na kraju teksta navedene su upravno-teritorijalne promjene grada u razdoblju 1931–1991). I pored donošenja različitih urbanističkih odnosno regulacijskih planova sanacije prostora i povremene revitalizacije tih dijelova grada, pogotovo u posljednje vrijeme (većim učešćem privatnoga kapitala), neka područja bespravne gradnje još uvelike predstavljaju »preskočeni grad«.

»Ubrzana demografska koncentracija u datim političko-gospodarskim uvjetima 1950. do kraja 80-ih godina nije mogla biti praćena komunalnim razvojem, što je uzrokovalo trajnije poremećaje urbanističke strukture grada. Pojavio se problem diskontinuiteta u urbanom razvitku Zagreba, jer se u interesu maksimalnog ubrzanja realizacije masovne gradnje težište te gradnje prenijelo na desnu obalu Save. Time je trajnije odgođena nužna urbanistička obnova postojećeg grada« (Dakić, 1999: 187).

Od početka 20. stoljeća Zagreb se trajno razvija pod pritiskom imigracije koju uglavnom nije bio u stanju planski dočekati, odnosno pratiti istodobnim prostornim, komunalnim i urbanim razvitkom. Otuda nastojanja i očekivanja da se procesi doseljavanja prekinu ili barem uspore, a zone ranije bespravne izgradnje saniraju te spriječi njihovo daljnje nastajanje planskim usmjeravanjem razvoja. To je cilj i najnovijih aktivnosti Gradskog poglavarstva na saniranju bespravne izgradnje.

Demografska ekspanzija Zagreba trajala je više od stoljeća i presudno utjecala na prostornu strukturiranost grada i ukupan razvoj. Iz tablice 1 vidljivo je da je u pogledu intenziteta demografskog rasta bilo određenih oscilacija, a kao udarna razdoblja izdvajaju se 1890. –1931. i 1948. –1991. U prvome razdoblju dovršeno je oblikovanje Donjega grada, a u drugome je pokrenuta i uglavnom dovršena izgradnja Novog Zagreba. Sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća izravno je poduprta izgradnja, a time i rast stanovništva današnjega okolnog gradskog prostora – Zapešića, Velike Gorice i Samobora, tim više što su ti danas srednji gradovi oko Zagreba bili općine u upravno-političkom sastavu Zagreba odnosno tadašnje Gradske zajednice općina Zagreb.

Slika 1: Kretanje ukupnog broja stanovnika Zagreba u razdoblju 1857. –1991.

Rezimirajući razvoj stanovništva u proteklom razdoblju, svedeno na suvremeni teritorijalni okvir Grada kako je on razgraničen od 1997., broj stanovnika Za-

greba u razdoblju 1890. –1931. povećavao se prosječno godišnje za 2,80%, u razdoblju 1948. –1961. za 2,28%, a 1961. –1991. za 1,65% godišnje. Kasnije ćemo vidjeti da se stopa rasta stanovništva u proteklih 10 godina znatno smanjuje.

Retrospekcija kretanja stanovništva temeljena na današnjemu teritorijalnom obuhvatu Zagreba daje dosta objektivnu ocjenu jer se radi o dovoljno povezanoj funkcionalnoj urbanoj cjelini, s iznimkom ruralnog dijela južnog Zagreba i sjeveroistočnog sesvetskog područja. Posljednje se može zanemariti zbog razmjerno malog učešća tog dijela Grada u ukupnom stanovništvu.

Proizlazi da je stanovništvo Grada Zagreba poraslo 16 puta u promatranom razdoblju, i to od 48.339 (1857) na 777.826 (1991). To je zavidan porast ali je za sigurno nešto manji, ako se uzmu u obzir samo podaci o rastu prisutnog stanovništva na tom području, tj. primijeni li se nova metodologija o stanovništvu koja se u Hrvatskoj primjenjuje tek od popisa 2001. Metodološko obrazloženje podataka popisa stanovništva kod nas daje se u sljedećem poglavlju iz čega će biti jasno da podaci ranijih popisa nisu izravno usporedivi s podacima popisa iz 2001.

3. Kretanje stanovništva Grada Zagreba u razdoblju 1991.–2001.

Kako je nakon svakog popisa stanovništva osnovni cilj analiza promjene u broju, prostornom rasporedu i sastavu stanovništva, ovdje je riječ ponajprije o promjenama ukupnog stanovništva na prostoru Grada Zagreba i njegova metropolitanskog okruženja u proteklome desetogodišnjem razdoblju, temeljem prvih rezultata popisa 2001., te o ispravnosti korištenja usporedivih podataka iz popisa 1991. Riječ je o ukupnoj međupopisnoj promjeni i ulozi prirodnog kretanja i migracije u tome, zapravo neto-migracijskog salda, odnosno razlike doseljenih i odseljenih osoba.

Podaci svih popisa u Hrvatskoj nakon Drugoga svjetskog rata odnosili su se na ukupno stalno stanovništvo, tj. na stanovništvo stalno nastanjeno na području Hrvatske, bez obzira je li se u trenutku popisa nalazilo u mjestu stalnog stanovanja ili je iz njega bilo odsutno. Prema toj definiciji, stalnim stanovništvom smatrali su se svi stanovnici jednog naselja koji su u tom mjestu imali *de jure* prijavljeno stalno mjesto boravka, bez obzira što su iz njega u trenutku popisa mogli biti i odsutni. Tako se ukupno stanovništvo sastojalo od dvaju kontigenata: »stanovništva u zemlji« i »stanovništva u inozemstvu«.

Grad Zagreb je prema popisu iz 1991. u današnjemu prostornom obuhvatu imao ukupno 777.826 stanovnika, od čega 739.414 u zemlji i 38.412 u inozemstvu. Međutim, podaci o ukupnom broju stanovnika iz popisa 2001. nisu izravno usporedivi s podacima popisa 1991., kao i ranijih popisa, budući da su tek u najnovijemu primijenjeni spomenuti međunarodni standardi za izračun ukupnog broja stanovnika.

Budući da Državni zavod za statistiku nije izradio usporedne podatke popisa 2001. i 1991., u ovom se radu daje procjena usporednih podataka i analiza promjena u kretanju stanovništva, primjenom novousvojene definicije ukupnog broja stanovnika prema međunarodnoj metodologiji. To smatramo važnim kako se u služ-

benoj i široj javnosti ne bi koristilo neadekvatnim odnosno neusporedivim podacima o kretanju zagrebačkog stanovništva. Usporedni podaci polaze od prvih rezultata popisa stanovništva iz 2001. u Hrvatskoj po naseljima, a odnose se na područje Grada Zagreba i Zagrebačke županije.

Ukupan broj stanovnika naselja popisa prema stanju utvrđenom popisom 31. ožujka 2001. na području Grada Zagreba, prema prvim popisnim rezultatima, iznosi 770.058 osoba.⁴

Tablica 2: Promjena broja stanovnika Zagreba u razdoblju 1991.–2001., usporedba sa zagrebačkim okruženjem i Republikom Hrvatskom

	Ukupan broj stanovnika naselja 1991.	Ukupan broj stan. nas. popisa 2001.	Međupopisna promjena		Prosje. god. stopa rasta 1991./2001.
			Apsolutna	Relativna (%)	
1. GRAD ZAGREB	740.893	770.058	29.165	3,9	0,39
1.1. Zagreb u užem smislu (grad – naselje Zagreb)	674.953	682.598	7.645	1,1	0,10
1.2. Zagreb – istok	48.900	62.242	13.342.	27,3	2,42
1.3. Zagreb – jug	17.040	25.218	8.178	48,0	4,00
2. ZAGREBAČKA ŽUPANIJA	264.917	304.186	39.269	14,8	1,41
3. UKUPNO – ŠIRI ZAGREBAČKI PROSTOR (1+2)	1.005.810	1.074.244	68.434	6,8	0,68
4. REPUBLIKA HRVATSKA	4.512.205	4.381.352	-130.853	-2,9	-0,30

Izvori: Popis stanovništva 1991., Dokumentacija br. 911, Državni zavod za statistiku, Zagreb, svibanj 1996.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova, 31. ožujka 2001., Prvi rezultati po naseljima, Statistička izvješća br. 1137, Državni zavod za statistiku, Zagreb, svibanj 2001.

Dakle, prema prihvaćenoj međunarodnoj metodologiji, a radi međunarodnih usporedbi, za razliku od dosadašnjih popisa u stanovništvo naselja popisa nije uključena najbrojnija kategorija stanovništva koja *de facto* i nije u zemlji, a odnosi se na stanovništvo koje živi u inozemstvu duže od godinu dana, od čega je, prema službenim evidencijama, glavnina naših radnika u inozemstvu sa članovima svojih obitelji. No, to ne znači da o tom dijelu hrvatskog stanovništva ne treba voditi ra-

⁴ To je, prema međunarodnoj definiciji, stanovništvo koje ima »uobičajeno mjesto stanovanja« u naseljima na području Zagreba (*place of usual residence*), a prisutno je ovdje duže od 12 mjeseci. U taj broj bi trebale biti uključene i osobe odsutne manje od godinu dana, izbjeglice na tom području, nomadi i slične osobe, djelatnici naših diplomatskih službi i članovi njihovih obitelji, građani koji dnevno prelaze državnu granicu radi posla, ali se vraćaju (dnevni međunarodni migranti) i slični. Od naših državljana u inozemstvu u stanovništvo na području o kojem je riječ bit će uključene i osobe koje privremeno rade izvan domovine i drugi koji su odsutni do godinu dana. Međutim, u prvim rezultatima popisa taj dio popisan u inozemstvu nije uključen, a biti će u konačnim rezultatima i u određenoj manjoj mjeri utjecat će na povećanje ukupnog stanovništva u naseljima popisa.

čuna, kroz održavanje različitih veza s domovinom te animiranje na povratak. Njih se 31. 03. 2001. procjenjuje na oko 57.000, što je u odnosu na 1991. više za 48,3% ili za oko 19.000 osoba.

Uz činjenicu da se sve te osobe u inozemstvu, odsutne duže od godinu dana, prema međunarodnim kriterijima više ne smatraju hrvatskim državljanima, evidentno je da su emigracijske stope stanovništva iz Hrvatske, ali i sa zagrebačkog područja, 90-ih godina povećane pod utjecajem ratnih zbivanja.

Uz ratna zbivanja, na to je u značajnoj mjeri utjecala gospodarska kriza u ratnim i poratnim godinama, koja još traje. Pri tome Grad Zagreb u Hrvatskoj ima razmjerno najveći udio stanovnika u inozemstvu (13,2%) od svih drugih županija, što je rezultat njegova udjela u ukupnom stanovništvu Hrvatske.

Na intenziviranje procesa iseljavanja u promatranom razdoblju iz Hrvatske, pa i iz Zagreba, uz posljedice rata snažno su utjecali i ekonomski razlozi (teškoće u nalaženju posla ili gubitak posla, odnosno mogućnost nalaženja povoljnijega u inozemstvu).

Tek nakon toga dolaze politički razlozi iseljavanja koje uglavnom navodi stanovništvo srpske nacionalnosti (za vrijeme i nakon rata), motivirano neprihvatanjem novostvorene hrvatske države. Na kraju, tu spadaju i psihološki razlozi za iseljavanje kao što je strah za osobnu i obiteljsku sigurnost, pretežito u godinama rata u Hrvatskoj (1991.–1995.), što se na zagrebačkom području odrazilo manjim dijelom jer nije bilo obuhvaćeno neposrednim ratnim zbivanjima.

Po završetku rata iz Zagreba iseljavaju uglavnom mladi u potrazi za prvim poslom ili stručnim usavršavanjem u inozemstvu te oni mlađe i srednje dobi koji ostaju bez posla a ne nalaze načina da se ovdje dalje zapošljavaju.

Treba reći da Zagreb, kao i svi veliki gradovi, ima razmjerno veći udio privremeno prisutnog stanovništva (oko 35.000), uglavnom učenika i studenata s drugih područja Hrvatske, te još uvijek dio prognanika (oko 4.200).

No te se kategorije stanovništva prema statističkoj metodologiji ne ubrajaju u ukupno stanovništvo na području popisa, tj. nisu u skupini od 770.058 osoba, što ne znači da i o tom dijelu stanovništva Grad na neki način ne treba voditi računa.

Prema tome, nakon demografske ekspanzije Zagreba koja je trajala čitavo stoljeće, konačno je došlo do usporavanja rasta stanovništva. U razdoblju od 1991. do 2001. ukupno stanovništvo prisutno na području Grada Zagreba, prema prvim popisnim rezultatima usporedivim sa 1991., povećano je za 3,9%, odnosno za oko 30.000 osoba ili prema prosječnoj godišnjoj stopi 0,39. Pri tome je uže područje Grada (podrazumijevajući tu gradsko naselje Zagreb) poraslo za 7.645 osoba ili tek oko 1%, dok je južno područje Zagreba poraslo čak za 48% ili prosječno godišnje za oko 4%, a istočni dio za preko 13.000 stanovnika ili 27,3%, odnosno po godišnjoj stopi od 2,42. Dotle je stanovništvo okolnoga zagrebačkog prostora (Zagrebačka županija) raslo znatno brže (za 14,8%, odnosno oko 39.000) i broji ukupno oko 304.000 stanovnika.

Tako danas širi zagrebački prostor, zajedno sa Zagrebom, čini aglomeraciju od oko 1.075.000 *de facto* prisutnog stanovništva. Dakle, očekivana milijunska koncentracija na prostoru Zagreba samo je razmještena na širi prostor zagrebačke

aglomeracije, ne slučajno, već u velikoj mjeri pod snažnim utjecajem obližnjega »velikoga« grada.

Istodobno, stanovništvo Republike Hrvatske smanjeno je prema prvim popisnim rezultatima za 2,9% ili za oko 130.000 u odnosu na 1991.,⁵ uz pad prirodnog prirasta i negativni migracijski saldo.

Premda je porast zagrebačkog stanovništva u promatranom razdoblju bio znatno sporiji od ranijega, Zagreb se ipak još nalazi među malobrojnim područjima u Hrvatskoj koja imaju pozitivna demografska kretanja. Dapače, njegov je udio u ukupno prisutnom stanovništvu Hrvatske početkom novog tisućljeća čak u porastu, zbog činjenice što je dio županija, pod utjecajem ratnih posljedica, znatno smanjio broj stanovnika.

Gustoća naseljenosti u Gradu Zagrebu 2001. iznosi 1.203 stanovnika po km², u odnosu na vanjski dio zagrebačkog prostora (Zagrebačku županiju) gdje iznosi 99,5, odnosno Republiku Hrvatsku sa 77,5 stanovnika po km².

U okviru rasta prisutnog stanovništva na području Grada Zagreba različita je dinamika njegova kretanja po pojedinim gradskim četvrtima (tablica 3).

Najdinamičnije rastu četvrti Sesvete (ukupno 11.339 ili oko 25%) i Stenjevec, zatim Peščenica – Žitnjak (posebno Kozari putevi, Petruševac i Resnik) te Novi Zagreb – Zapad, zahvaljujući ponajprije porastu naselja južno od zagrebačke obilaznice (Lučko, Ježdovec, Hrašće Turopoljsko, Mala Mlaka, Čehi, Odra i Hrvatski Leskovac). Taj dio četvrti Novi Zagreb – Zapad rastao je uglavnom doseljavanjem novog stanovništva u posljednjemu međupopisnom razdoblju, a jedna od posljedica doseljavanja je i porast bespravne stambene izgradnje.

Glavna zapreka uspješnu nadzoru bespravne izgradnje 90-ih godina je činjenica da je Zagreb ipak u sustavu hrvatskih gradova i ratnim okolnostima i dalje zadržao poziciju najjačeg središta kod nas, sposobnog za razvitak, što je posljedica naslijeđenih velegradskih osobina i, stjecajem okolnosti, položaja izvan neposrednih ratnih djelovanja. Zahvaljujući tomu, Zagreb je u to vrijeme bio među rijetkim poželjnim gradovima u Hrvatskoj koji je prihvatio znatan dio ratnih stradalnika u Hrvatskoj, prognanika i izbjeglica iz BiH. Oni su »prirodno« naselili uglavnom slobodne prostore gradskog naselja Zagreb i zagrebačku periferiju s tradicionalno jeftinijim zemljištem, slabije komunalne opremljenosti.

Slijedi porast stanovništva Gornje i Donje Dubrave te Podsuseda – Vrapča. Istodobno ubrzano opada stanovništvo središta grada (Donjega i Gornjega grada – Medveščaka, Trnja, Maksimira i Črnomerca, čak oko 17.400), ali i najjužnije četvrti, Brezovice. Trešnjevka stagnira i broji oko 122.000 stanovnika. Prosječna godišnja stopa stanovništva po četvrtima kreće se od +2,26 u Sesvetama do -1,85 u Donjem gradu, a razlike po pojedinim naseljima su znatno veće i kreću se od rasta u Velikom Polju (Sesvete) od čak 8,6% prosječno godišnje, do pada u ruralnom dijelu Brezovice (Gornji Trpuci) prema stopi od oko -2%.

⁵ Radi se također o podacima prema prvim popisnim rezultatima koje je objavio Državni zavod za statistiku.

Tablica 3: Demografski pokazatelji Grada Zagreba po gradskim četvrtima u razdoblju 1991. –2001.

GRAD ZAGREB/ GRADSKE ČETVRTI	Ukupan broj stanovnika naselja popisa		Apsolutna razlika 1991.–2001.	Indeks 2001./1991.	Prosj. god. stopa rasta
	1991.	2001.			
<i>GRAD ZAGREB</i>	<i>740.893</i>	<i>770.058</i>	<i>29.165</i>	<i>103,9</i>	<i>0,39</i>
1. DONJI GRAD	54.124	44.988	-9.136	83,1	-1,85
2. GORNJI GRAD – MEDVEŠČAK	37.915	36.175	-1.740	95,4	-0,51
3. TRNJE	47.823	45.175	-2.648	94,5	-0,62
4. MAKSIMIR	50.801	49.171	-1.630	96,8	-0,03
5. PEŠČENICA – ŽITNJAK	50.305	57.776	7.471	114,9	1,41
6. NOVI ZAGREB – ISTOK	66.398	65.542	-856	98,7	-0,10
7. NOVI ZAGREB – ZAPAD	41.400	46.824	5.424	113,1	1,23
8. TREŠNJEVKA – SJEVER	55.282	55.155	-127	99,8	0,00
9. TREŠNJEVKA – JUG	67.028	66.876	-152	99,8	0,00
10. ČRNOMEREC	40.739	38.546	-2.193	94,6	-0,51
11. GORNJA DUBRAVA	53.712	60.140	6.428	112,0	1,14
12. DONJA DUBRAVA	31.292	35.286	3.994	112,8	1,23
13. STENJEVEC	32.834	41.064	8.230	125,1	2,26
14. PODSUSED - VRAPČE	37.443	42.131	4.688	112,5	1,23
15. PODSLJEME (Šestine, Gračani, Markuševac)	16.861	17.380	519	103,1	0,30
16. SESVETE	45.772	57.110	11.338	124,8	2,26
17. BREZOVICA	11.164	10.719	-445	96,0	-0,41

Izvori: Popis stanovništva 1991., Dokumentacija br. 911, Zagreb, svibanj 1996.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova, 31. ožujka 2001., Prvi rezultati po naseljima, Statistička izvješća br. 1137, Državni zavod za statistiku, Zagreb, svibanj 2001.

Ukupno stanovništvo Zagrebačke županije povećano je 2001. u odnosu na 1991. za oko 15% ili prosječno godišnje prema stopi od 1,41, od čega u gradovima prema stopi 1,32, a u općinama još dinamičnije, i to za 17% ili prosječno godišnje prema stopi 1,58. Cijeli zagrebački prostor broji oko 1.075.000 stanovnika i pokazuje rast od oko 70.000 stanovnika, odnosno prema prosječnoj godišnjoj stopi 0,68. Dakle, okolni zagrebački prostor i dalje se razvija pod utjecajem doseljavanja na osnovi migracijske privlačnosti Grada Zagreba i svakodnevnog zadovoljavanja velikog dijela potreba stanovništva u Zagrebu.

Upravno-teritorijalna razgraničenja isuviše ne ometaju privatni kapital ako su povoljniji uvjeti njegova investiranja na određenom prostoru. Zato je poželjno da svaka županija, uz povoljnije smještajne uvjete, različitim lokalnim mjerama (zemljišne, fiskalne i druge politike) privlači što veći broj privatnih investitora, radi potrebe gospodarskog oporavka i otvaranja što većeg broja radnih mjesta na svom području. To će najsnažnije utjecati na stabilizaciju demografskih prilika, prirodni prirast i migracije na svakome konkretnom području.

Jedno je sigurno: prostorni razvojni okvir Zagreba već prelazi upravno-teritorijalne granice Grada Zagreba. To će u bližoj budućnosti sve više dolaziti do izražaja. Taj prošireni okvir Zagreba – ovdje obuhvaćen pojmom širega zagrebačkog prostora – sve više preuzima neke bitne funkcije fizičkog rasta Zagreba, kako s demografskoga, tako i s gospodarskog i komunalnog aspekta. Takvi tijekom poticani su u prvom redu rastom komunalnoga i stambenoga standarda, promjenom stambenih aspiracija građana, pristizanjem stranoga kapitala i uopće interesima privatnoga kapitala i razvoja gospodarskih djelatnosti, nižim lokacijskim troškovima, razvojem prometnih komunikacija itd.

U odnosima sa Zagrebačkom županijom Grad Zagreb će ubuduće utjecati na uspješniju regionalnu organizaciju, zajedničko planiranje i realizaciju programa razvoja te strukturiranje odnosno restrukturiranje različitih gospodarskih i društvenih funkcija na tom prostoru. Evidentno je da nakon dinamičnijeg doseljavanja u Zagreb za vrijeme Domovinskog rata, pogotovo početkom 90-ih (1991.–1993.), dolazi do usporavanja njegova demografskog rasta.

Razlozi usporavanja ukupnog rasta stanovništva u odnosu na ranije razdoblje jesu:

- smanjene mogućnosti zapošljavanja u Zagrebu, zbog promjena u gospodarskom sustavu i opće gospodarske recesije u tranzicijskim zemljama bivšega socijalističkog sustava te nedovoljno uspješnoga funkcioniranja novih gospodarskih subjekata. Pri tome je kroz pretvorbu i privatizaciju u ukupnosti došlo do otpuštanja većeg dijela dotad zaposlenih radnika, što je potaknulo nova iseljavanja;
- demografske i druge posljedice rata koje se očituju u negativnom prirodnom prirastu, kako za vrijeme rata, tako i nakon toga, s iznimkom blagog porasta 1996., nultoga prirodnog prirasta 1997. i opadajućega u kasnijim godinama;
- nepovoljna demografska kretanja u ostalim područjima Hrvatske koja se očituju u smanjenju ukupnog stanovništva, kroz njegov prirodni pad, odnosno izravne i neizravne ratne gubitke stanovništva. Radi se o realnom smanjenju demografske osnovice (mlađe dobne strukture) stanovništva na područjima iz kojih se ranije doseljavalo u Zagreb;
- rat je ubrzao i naglo pojačao sve ranije započete negativne demografske procese u Hrvatskoj, posebno proces iseljavanja, ponajprije u inozemstvo.

Ti najvažniji razlozi nepovoljnih demografskih kretanja u Hrvatskoj još nisu otklonjeni i reflektirat će se duži niz godina. To se neminovno odražava i na kretanje zagrebačkog stanovništva.

Osim toga, u novim uvjetima Zagreb postaje sve skupljom lokacijom što na određeni način usmjerava razvoj na širi regionalni prostor. To prati i tendencija otklona od razvoja radnointenzivnih djelatnosti u posljednje vrijeme, a težište je gospodarskog razvoja na porastu uslužnih, tercijarnih i kvartalnih, djelatnosti koje ne zapošljavaju veći broj radnika.

4. Uloga doseljavanja u ukupnom porastu stanovništva

U razdoblju poslije Drugoga svjetskog rata u Hrvatskoj se odvijala ubrzana, urbana industrijalizacija. Veliki gradovi postali su žarištima regionalnog razvoja.

Zagreb je ojačao svoju ulogu vodećega hrvatskoga gospodarskog i kulturnog središta, a u sklopu opće koncepcije urbane industrijalizacije privukao je osjetni dio migracijskog tijeka selo – grad.

Nameće se pitanje: Kolika je uloga migracije i prirodnoga kretanja u ukupnom porastu stanovništva Zagreba u posljednjemu međupopisnom razdoblju? Posebno je interesantno usporediti neto migracijski saldo i prirodno kretanje u ranijemu i posljednjemu promatranome razdoblju.

Doseljavanje je zagrebačka konstanta još od kraja 19. stoljeća. Neto migracijski saldo na užem području Zagreba (području nekadašnjih 10 općina, odnosno današnjih četvrti 1 – 15) u razdoblju 1880.–1991. iznosio je čak 483.100 osoba. Uz procjenu broja iseljenika ocjenjuje se da je uže područje Zagreba u razdoblju 1880. – 1991. primilo oko 580.000 doseljenika ili \bar{o} godišnje 5.225 osoba (Nejašmić, 1994). Za aktualno područje Zagreba, tj. uzimajući u obzir i Sesvete, to je još i više jer taj, istočni, dio Grada ima znatno veći udio doseljenoga u ukupnome stanovništvu.

U ranijem razdoblju (1880.–1991.) neto migracije stanovništva na uže područje Grada (naselje Zagreb) činile su preko 70% (72,7%) udjela u porastu ukupnog broja stanovnika (Nejašmić, 1994). Nakon Drugoga svjetskog rata Zagreb je imao pozitivni migracijski saldo s republikama i pokrajinama bivše Jugoslavije, naročito s BiH, ali i s drugim područjima Hrvatske.

Prema popisu iz 1991., u okviru današnjeg upravno-teritorijalnog obuhvata Grada Zagreba doseljeno stanovništvo činilo je 54,5%, što znači da je selidbeno stanovništvo Zagreba već tada imalo tendenciju opadanja, dok je taj proces za Hrvatsku bio u blagom porastu.

Tablica 4: Ukupno stalno stanovništvo, stanovništvo u zemlji i u inozemstvu Grada Zagreba prema popisima 1971., 1981. i 1991., upravno-teritorijalno područje od 1997.

Ukupno stalno stanovništvo				
Popis	Ukupno	U zemlji	U inozemstvu svega (na radu s čl. obitelji)	% u inozemstvu od ukupnog stalnog stanovništva
1971.*	629.896	595.805	34.091	5,41
1981.*	723.065	693.886	29.179	4,04
1991.	777.862	739.414	38.412	4,94

* Radi usporedivosti podataka i svođenja ranijeg razdoblja (1971. i 1981.) na današnji upravno-teritorijalni obuhvat, dodani su podaci za područje Sesveta (cijele bivše općine) i naselja Ivanje Reke (ranije u Dugom Selu), a oduzeti podaci za naselja Stupnik, Obrež Stupnički i Žitarsko (Žitarka).

Izvor: Stanovništvo po zajednicama općina i općinama, Popis 1971., Dokumentacija 569; Stanovništvo po naseljima, općinama i zajednicama općina, Popis 1981., Dokumentacija. 553 i Stanovništvo u zemlji i inozemstvu po naseljima, Popis 1991., Dokumentacija 911., Državni zavod za statistiku, Zagreb

Tablica 4a: Porast ukupnoga stalnog stanovništva u zemlji i u inozemstvu Grada Zagreba 1971.–1991.

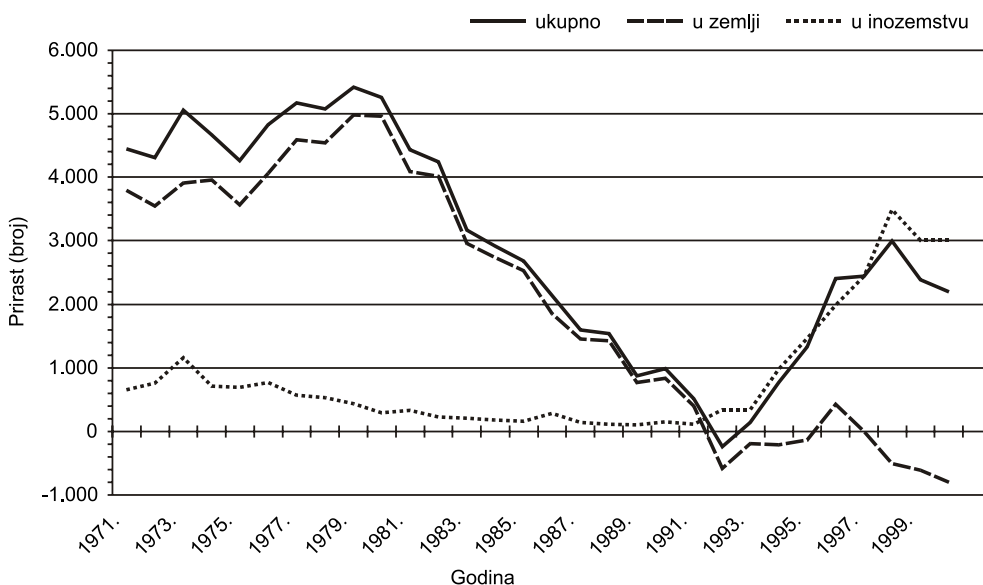
Indeks	Ukupno	U zemlji	U inozemstvu svega
1981./1971.	114,8	116,5	85,6
1991./1981.	107,6	106,5	131,6
1991./1971.	123,4	124,1	112,7

Tablica 5: Prirodno kretanje stanovništva Grada Zagreba ukupno, u zemlji i inozemstvu, u razdoblju 1971.–1991.

Godina	Broj								
	Živorodeni			Umrli			Prirodni prirast		
	ukupno	u zemlji	u inoz.	ukupno	u zemlji	u inoz.	ukupno	u zemlji	u inoz.
1971.	10.447	9.735	712	5.999	5.938	61	4.448	3.797	651
1972.	10.889	10.067	822	6.581	6.523	58	4.308	3.544	764
1973.	11.266	10.049	1.217	6.206	6.145	61	5.060	3.904	1.156
1974.	10.519	9.725	794	5.854	5.772	82	4.665	3.953	712
1975.	10.475	9.711	764	6.216	6.149	67	4.259	3.562	697
1976.	10.853	10.017	836	6.023	5.955	68	4.830	4.062	768
1977.	11.239	10.595	644	6.069	5.999	70	5.170	4.596	574
1978.	11.496	10.911	585	6.416	6.363	53	5.080	4.548	532
1979.	11.913	11.409	504	6.494	6.425	69	5.419	4.984	435
1980.	11.824	11.462	362	6.564	6.500	64	5.260	4.962	298
1981.	11.379	10.984	395	6.953	6.893	60	4.426	4.091	335
1982.	11.216	10.898	318	6.976	6.883	93	4.240	4.015	225
1983.	10.638	10.365	273	7.474	7.406	68	3.164	2.959	205
1984.	10.375	10.136	239	7.457	7.395	62	2.918	2.741	177
1985.	9.886	9.666	220	7.204	7.142	62	2.682	2.524	158
1986.	9.393	9.028	365	7.252	7.171	81	2.141	1.857	284
1987.	9.060	8.817	243	7.463	7.364	99	1.597	1.453	144
1988.	9.067	8.852	215	7.527	7.424	103	1.540	1.428	112
1989.	8.517	8.326	191	7.644	7.553	91	873	773	100
1990.	8.622	8.402	220	7.635	7.562	73	987	840	147
1991.	8.599	8.382	217	8.090	7.987	103	509	395	114
1992.	8.384	7.954	430	8.626	8.537	89	-242	-583	341
1993.	8.667	8.234	433	8.521	8.430	91	146	-196	342
1994.	9.274	8.193	1.081	8.509	8.405	104	765	-212	977
1995.	9.965	8.348	1.617	8.636	8.480	156	1.329	-132	1.461
1996.	11.065	8.823	2.242	8.656	8.399	257	2.409	424	1.985
1997.	11.442	8.804	2.638	9.003	8.806	197	2.439	-2	2.441
1998.	12.122	8.224	3.898	9.127	8.727	410	2.995	-503	3.488
1999.	11.243	7.932	3.311	8.854	8.546	308	2.389	-614	3.003
2000.	10.489	7.733	2.756	8.496	8.233	263	1.993	-500	2.493
I–III 2001. procj.	2.600	1.900	700	2.100	2.050	50	500	-150	650
UKUPNO	312.924	283.682	29.242	224.625	221.162	3.473	88.299	62.520	25.769
STRUKTURA PRIRODNOG PRIRASTA							100,0	70,8	29,2

Izvor: Tablogrami i priopćenja vitalne statistike Državnog zavoda za statistiku u razdoblju 1971.–2000. godine. Prirodno kretanje za I–III 2001. procijenio autor

Slika 2: Prirodni prirast ukupnog stanovništva, u zemlji i inozemstvu Grada Zagreba 1971.–2000.

Tablica 6: Struktura porasta ukupnoga i stanovništva u zemlji Grada Zagreba 1971.–1991. (vitalno-statistička metoda)

	1971. –1981.			1981.–1991.			1971. –1991.**		
	Ukupan među-popisni porast	Na temelju		Ukupan među-popisni porast	Na temelju		Ukupan među-popisni porast	Na temelju	
		Prir. prirasta*	Migr. salda		Prir. prirasta*	Migr. salda		Prir. prirasta*	Migr. salda
Stan. ukupno	93.169	48.493	44.676	54.761	23.587	31.174	147.930	72.080	75.850
Stan. u zemlji	98.081	41.986	56.095	45.528	21.757	23.771	143.609	63.743	79.866
Struktura prirasta	100,0	42,8	57,2	100,0	47,8	52,2	100,0	44,4	55,6

* Prirodni prirast izračunan je ovdje za međupopisna razdoblja, tj. od 31. ožujka 1971. do 31. ožujka 1981., i od tada do 31. ožujka 1991. radi usporedivosti s ukupnom promjenom stanovništva u razdoblju između popisa.

** Do istih rezultata u prirastu ukupnog stanovništva Grada Zagreba i gotovo istih u strukturi rasta njegovih komponenti, uz minimalne razlike u prirodnom prirastu, došao je A. Akrap u radu »Saldo migracija Republike Hrvatske i županija 1971.–1981. i 1981.–1991. za ukupno stanovništvo i stanovništvo u zemlji«, u: *Migracije u Hrvatskoj – regionalni pristup*, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 1998, str. 11–68.

Izvor: Izračunano prema tablicama 4 i 5.

Prethodna tablica pokazuje pozitivni saldo migracija te strukturu porasta ukupnog stanovništva Grada Zagreba u trima promatranim međupopisnim razdobljima. Vidljivo je djelovanje prirodnoga i mehaničkoga kretanja na ukupan rast stanovništva do 1991. Ukupno kretanje stanovništva Zagreba između 1971. i 1981. imalo je najveći pozitivni migracijski saldo od oko 45.000 u ukupnom stanovništvu, odnosno oko 56.000 u stanovništvu na području Zagreba, ali u ukupnom porastu stanovništva prirodno je kretanje imalo manji udio nego u razdoblju 1981. –1991.

Međutim, radi veoma divergentnih kretanja u prirodnom kretanju stanovništva u zemlji i onog u inozemstvu, osobito 90-ih godina (slika 2) i različitih zakonskih i političkih faktora koji su na to utjecali, posebno radi promjene definicije stanovništva kod nas u novije vrijeme prema *de facto* metodologiji smatramo da je kod takve analize potrebno staviti težište na analizu kretanja stanovništva u zemlji, tj. prisutnoga u naseljima na području Zagreba, zajedno s prirodnim prirastom stanovništva i njegovim komponentama također u zemlji (tablica 7). Osim toga, opravdanost težišta na izračunavanju i praćenju migracijskog salda za stanovništvo u zemlji temelji se na činjenici da to stanovništvo izravno i trajno utječe na gospodarska, fiskalna, društvena, socijalna i druga kretanja na području gdje živi i radi. Između 1971. i 1991. stanovništvo je u Gradu Zagrebu poraslo za 143.609 osoba ili 24,1%, od čega na temelju prirodnog prirasta 63.743 ili 44,4%, a temeljem pozitivnoga migracijskog salda za 79.866 ili 55,6%.

Tablica 7: Uloga prirodnoga kretanja i migracije u porastu stanovništva u Gradu Zagrebu 1971.–2001. godine

Razdoblje	Porast broja stanovnika						
	ukupno		prirodnim prirastom		migracijom *		
	broj	ø god.	broj	ø god.	broj	ø god.	udio (%) u porastu
1971.–1991.	143.609	7.180	63.743	3.187	79.866	3.993	55,6
1991.–2001.	29.165	2.916	-2.222	-222	31.387	3.138	107,6**
1971.–2001.	172.774	5.759	61.521	2.050	111.253	3.708	64,4

*Podaci o migraciji, zapravo neto migracijskom saldu (razlici doseljenih i odseljenih osoba), pozitivni su u cijelom tom razdoblju, a dobiveni su vitalno-statističkom metodom, tj. iz razlike podataka ukupnog porasta i prirodnoga kretanja stanovništva.

**Saldo migracija u razdoblju 1991.–2001. zapravo je iznad ukupnog prirasta stanovništva (iznad 100) jer se radi o negativnome prirodnom prirastu.

Izvor: Popis 1971., 1981., 1991., Prvi rezultati popisa 2001. i tablogrami vitalne statistike u razdoblju 1971. –2000., uz procjenu prirodnog prirasta za I–III 2001.

Proizlazi da se u razdoblju 1971. –2001. radilo o vrlo dinamičnome ukupnom porastu stanovništva Zagreba od preko 170.000 osoba, ali je on bio znatno veći u razdoblju 1971.–1991. (prosječno godišnje za 7.180 osoba), dok je u posljednjemu promatranom razdoblju (1991. –2001.) prosječni godišnji rast smanjen čak oko 2,5 puta i iznosio je godišnje 2.916 osoba.

Posebno su uočljive razlike u prirodnom kretanju stanovništva u tim dvama podrazdobljima (tablica 5 i slika 2). Za razliku od prosječnoga godišnjeg prirodnog prirasta u prvome promatranom razdoblju od 3.187 osoba više rođenih no umrlih, Grad Zagreb prvi put u svojoj povijesti, računajući od najstarijeg službenog popisa stanovništva 1857., bilježi prirodnu depopulaciju ili više umrlih nego rođenih u jednome međupopisnom razdoblju, i to ukupno -2.522, odnosno oko 250 osoba godišnje u razdoblju 1991.–2000.

Na to su, osim izravnih i neizravnih ratnih gubitaka, utjecali i poratni problemi u zemlji (gospodarska i socijalna kriza), ali i sve stariji dobni sastav stanovništva te jačanje iseljeničkih tijekova. Tome svakako pridonose i negativna demografska kretanja u većem dijelu Hrvatske (apsolutno smanjenje ukupnog broja stanovnika i prirodna depopulacija) i u BiH, kao tradicionalnim područjima odakle se doseljavalo u Zagreb. Prirodni prirast stanovništva u zemlji nastavljen je 90-ih s opadajućim tendencijama, i to prema sve nižim, pa i negativnim stopama 1992.–1995., uz određeni porast 1996. i nastavak sve većeg opadanja. Zanimljiv je izniman porast živorođenih u inozemstvu, osobito od 1994., što utječe na veći prirodni prirast kada se ti podaci promatraju u ukupnosti. Među živorođenima u inozemstvu najveći dio potječe od izbjeglica iz BiH (to se uglavnom odnosi na Hrvate koji su pod ratnim pritiskom iselili u zapadnoeuropske zemlje). Budući da imaju hrvatsko državljanstvo, prema hrvatskom Zakonu o državnim maticama imaju pravo upisa svoje živorođene djece u hrvatske matične knjige. Tako se u Grad Zagreb upisuje izuzetno velik broj živorođenih koristeći tu zakonsku mogućnost. Među živorođenima u inozemstvu samo je dio onih čiji su roditelji ranije odnosno za vrijeme Domovinskog rata iselili iz Zagreba.

Stope mortaliteta ukupnog stanovništva u svim popisnim godinama od 1971. do 2001. manje su u odnosu na stope mortaliteta stanovništva u zemlji. Osnovni razlog tome je mlađa dobna struktura stanovništva u inozemstvu.

U cijelome promatranom razdoblju (1971.–2001.) utjecaj migracije (neto migracijskog salda) na ukupan porast stanovništva Zagreba iznosio je prosječno 64,4%, a prirodni je priraštaj pridonosio tom rastu 35,6 posto. Za razliku od razdoblja 1971.–1991., kada prirodni prirast pridonosi tom rastu čak 44,4%, u posljednjemu desetogodišnjem razdoblju migracija (neto migracijski saldo) u cjelini pridonosi porastu stanovništva (tablica 7).

Ukupni migracijski saldo koji proizlazi iz podataka prvih rezultata popisa 2001. i podataka vitalne statistike u posljednjemu međupopisnom razdoblju iznosio je 31.387 ili prosječno godišnje 3.138 osoba, što je za 21,4% manje nego prosječno godišnje u razdoblju 1971.–1991., ali, bez obzira na apsolutno prosječno godišnje opadanje salda migracija, migracijski saldo u novijem razdoblju premašuje ukupan prirast stanovništva. Treba reći da apsolutno smanjenje migracijskog salda u odnosu na ranije razdoblje proizlazi i iz jačanja emigracijskih tokova u posljednje vrijeme.

Može se zaključiti da je porast ukupnog stanovništva Zagreba u naseljima popisa, tj. prisutnih u zemlji u posljednjemu međupopisnom razdoblju, u cjelini

rezultat migracije odnosno pozitivnog neto migracijskog salda, mada je došlo do smanjenja njegova prosječnoga godišnjeg obujma u odnosu na ranije razdoblje.

Prema tipovima općega kretanja, stanovništvo Grada Zagreba, dakle, i dalje pripada *imigracijskom tipu stanovništva*, s obilježjem *regeneracije imigracijom*. U ovom razdoblju, budući da je stopa međupopisne promjene veća od doprinosa prirodnoga kretanja (štoviše, radi se o prirodnom padu stanovništva), iznos je neto migracije brojčano pokrio negativnu razliku između broja rođenih i broja umrlih na tom području, utječući na rast i određenu revitalizaciju stanovništva.

Još nije obrađen dio popisne građe iz koje će se dobiti broj doseljenog stanovništva u Zagreb u novije vrijeme (1991.–2001.). Prethodni podaci o migracijama prema tekućem statističkom praćenju demografskih kretanja u tom razdoblju, koji se temelje na evidencijama doseljenih i odseljenih prema teritorijalnom registru, nisu dovoljno pouzdani, ponajprije zbog nepotpune evidencije odseljenih. U Hrvatskoj nema zakonske obveze prijave odseljavanja odnosno odjave prebivališta prilikom iseljavanja.

Činjenica je da je Zagreb početkom rata, 1991.–1993., prije svega zbog tražičnih ratnih događanja, iznimno primio velik broj stanovnika. Popis prognanika i izbjeglica iz 1992. govori o njihovu broju u Zagrebu od preko 150.000 (kolovoz 1992. – 153.680). Toliko ih Zagreb nije mogao trajno primiti; dio njih je trajno ostao u Zagrebu, a drugi je preseljen na »privremeni« smještaj u druga mjesta po Hrvatskoj (dosad su se uglavnom vratili u mjesta ranijeg prebivališta). Dio mlađe populacije prognanika i izbjeglica iz BiH, koji su se privremeno zadržali u Zagrebu, kako je već spomenuto, iselio je devedesetih godina u inozemstvo.

Tekući podaci o podrijetlu doseljenog stanovništva u Zagreb (izvor – Stanje teritorijalnog registra) govore da oko dvije trećine (66,8%) doseljenih 90-ih godina čini doseljeno stanovništvo iz inozemstva. Pretežiti dio tog stanovništva (87,5%) čini doseljeno stanovništvo s područja bivše Jugoslavije. Ocjenjujemo da najveći dio toga broja čine ratne izbjeglice, Hrvati iz BiH. Doseljenih iz ostalih zemalja je oko 12,5%. Nadalje, trećinu čine doseljeni iz drugih područja Hrvatske. Ranije je navedeno koje prostore su u Zagrebu naselili, velikim dijelom »bespravnom« gradnjom. Ocjenjujemo da su među doseljenima iz inozemstva, pored Zagrepčana povratnika, ranije iseljenih, i oni otišli iz drugih republika bivše Jugoslavije a pri povratku su se nastanili u Zagrebu; tako su uključeni u pozitivni saldo migracija.

Glede odseljavanja, simptomatično je i upozoravajuće da su se na primjer 1997. i 1999. događali iznimni skokovi broja odseljenog stanovništva iz Zagreba u inozemstvo. U odnosu na prosjek odseljenih za vrijeme ratnih godina (1991.–1995.), javljaju se valovi odseljavanja 1997. i 1999., kada je iseljavanje drastično povećano za čak 2,4 puta. Naime, prema evidenciji teritorijalnog registra i priopćenjima Državnog zavoda za statistiku, 1999. je evidentirano oko 5.000 odseljenih u inozemstvo, u odnosu na prosječnih 2.099 u razdoblju 1991.–1995. Radi se očito o posljedicama stanja u gospodarstvu, posebno rastu nezaposlenosti, porastu stečajeva poduzeća i slično. Negativne posljedice toga su dugoročne.

Na osnovi već poznatoga neto migracijskog salda kao razlike između doseljenih i odseljenih u Zagrebu (prema prvim popisnim rezultatima iz 2001. to je oko

31.700 osoba), očito je da broj doseljenih posljednjih godina opada, a jača proces iseljavanja. Ocjenjujemo da se radi o razlici broja doseljenih (u ukupnome promatranom razdoblju oko 82.000) i odseljenih (oko 50.000). Na detaljnije popisne podatke o migracijskim obilježjima u posljednjemu međupopisnom razdoblju treba još čekati, dok ih obradi i objavi državna statistika.

Bez obzira na prividno jačanje udjela migracije u ukupnom porastu stanovništva u posljednjem razdoblju, zbog gubitka prirodnog prirasta, smanjeni prosječni godišnji neto migracijski saldo, uz iznimne faktore ratnoga i poratnog razdoblja, ipak potvrđuje pravilo tranzicije teritorijalne mobilnosti prema velikim gradovima. Na primjeru Zagreba potvrđeno je da na višem stupnju razvoja, uključujući širi metropolski prostor, slabi konačna migracija u grad, a jača trajno doseljavanje u širi okolni prostor, kao i dnevna migracijska kretanja stanovništva iz okolnog prostora u Zagreb.

5. Što je moguće očekivati u budućnosti?

Na budući demografski razvitak utjecat će više demografskih i društveno-gospodarskih činilaca od kojih ističemo:

- dosadašnju dobnu strukturu, prirodno kretanje i druga strukturna obilježja stanovništva, tj. dugoročno djelovanje demografskih parametara;
- ukupan društveno-gospodarski razvoj Grada koji će se reflektirati kroz različite činioce povećanja privlačnosti Zagreba kao glavnoga grada hrvatske države;
- realizaciju politike ravnomjernijega regionalnog razvoja u Hrvatskoj, uz zaustavljanje glavnine migracijskih tijekova u regionalnim okvirima, a na području zagrebačke regije daljnji ravnomjerniji razmještaj stanovništva.

Kretanje na tim područjima utjecat će na daljnje prirodno kretanje, privlačenje doseljenika i zaustavljanje nepovoljnih tendencija iseljavanja mladog stanovništva. U očekivanim mirnodopskim prilikama, migracije stanovništva u Hrvatskoj, pa i u Gradu Zagrebu, oslobođene iznimnih ratnih utjecaja, bit će uglavnom »racionalan odgovor na međuregionalne razlike u razini privrednog razvoja koje znače i razlike u mogućnosti zaposlenja, stjecanju većih zarada, boljih uvjeta života i rada« (Wertheimer-Baletić, 1999: 280).

Temeljni su ciljevi demografskog razvitka Grada Zagreba do 2015., utvrđeni i aktualnim Prostornim planom Grada Zagreba, sljedeći:

- zadržavanje stope rasta stanovništva iz posljednjega desetogodišnjeg razdoblja, prvenstveno smanjivanjem intenziteta doseljavanja u Grad u odnosu na ranije razdoblje njegova znatno intenzivnijeg rasta, a poticanje rasta nataliteta odnosno prirodnog prirasta;
- razvoj gospodarskih i drugih djelatnosti koje će utjecati na specifičan selektivni odabir kvalitativne strukture doseljenika;
- zaustavljanje iseljavanja visokoobrazovanoga, poglavito mlađega, stanovništva;

- poticanje razvitka Zagrebačke županije kao dijela metropolitanske regije Zagreba, kako decentralizacijom funkcije stanovanja, tako i funkcije rada i drugih gradskih sadržaja u okolni prostor.

Zagreb na posredan i neposredan način treba pridonositi ravnomjernijem demografskom i ukupnom razvitku Republike Hrvatske i Zagrebačke regije. Ciljanim provođenjem parcijalnih neizravnih mjera redistributivne populacijske politike (gospodarskih, fiskalnih, prostornih, komunalnih, socijalnih i drugih) treba utjecati na postizanje navedenih demografskih ciljeva. Tu također spada različita logistička, financijska i druga pomoć Zagreba kao doprinos bržem povratku ratnih prognanika u ratom nastradala i raseljena područja Hrvatske.

U skladu s tim ciljevima i poželjnim mjerama za njihovo ostvarivanje o kojima se u Zagrebu sve više vodi računa, u razdoblju 2000.–2015. planirani su sljedeći pokazatelji demografskog razvitka: prosječna godišnja stopa rasta ukupnog stanovništva od 0,4% za razliku od plana intenzivnijeg rasta stanovništva susjedne Zagrebačke županije (stopa 0,81) i Zagrebačke regije (stopa 0,55). Tako bi Grad Zagreb u sadašnjim granicama do 2015. imao ukupno oko 825.000 prisutnog stanovništva, Zagrebačka županija 340.000, odnosno širi zagrebački prostor oko 1.165.000 stanovnika.

Zagrebačko stanovništvo predstavlja i dalje *otvorenu populaciju*, međusobno povezanu s regionalnim i širim hrvatskim prostorom, otvorenu prema demografskim i ostalim utjecajima s drugih područja, posebno sa svoga okolnog metropolitanskog prostora.

6. Zaključak

Unatoč određenom porastu ukupnog stanovništva prisutnog na području Grada Zagreba, prirodno kretanje je negativno, budući da i nakon rata ne dolazi do zaustavljanja njegova opadanja. Proizlazi da se smanjuje obujam neto migracijskog salda, a ocjenjujemo i udio doseljenoga u ukupnome stanovništvu u zadnjemu međupopisnom razdoblju. Uz postupno izumiranje osoba iz ranijih jačih poslijeratnih doseljeničkih valova (1921.–1931. i nakon 1945.) i porast stope ukupnog mortaliteta, u Zagrebu se stabiliziraju demografski tijekovi u odnosu na ranije razdoblje, uz sve veće izjednačavanje udjela doseljenoga i domorodnog stanovništva.

Rezultati popisa iz 2001. pokazuju da rašireno »javno mišljenje« u Hrvatskoj i ispolitizirano mišljenje 90-ih godina u Zagrebu da je Grad preplavljen znatno većim obujmom doseljenika nije utemeljeno, što ne znači da o osnovnim životnim potrebama i postojećem obujmu doseljenog stanovništva ne treba voditi računa.

U očekivanju obrade migracijskih i drugih obilježja stanovništva Zagreba temeljem podataka Popisa 2001., koje će Državni zavod za statistiku publicirati u narednom razdoblju, ocjenjujemo da će se potvrditi nastavak tendencija u kretanju osnovnih komponenti razvoja stanovništva, kao što su porast ukupnog stanovništva, ali znatno smanjenje prosječnog godišnjeg prirasta, zbog smanjenja neto migracijskog salda i negativne stope prirodnog prirasta.

Pokazali smo da, za razliku od središnjeg dijela grada gdje broj stanovnika opada, porast pokazuju rubni dijelovi Grada Zagreba te navedeni periferni dijelovi gradskog naselja Zagreb. Porast stanovništva tih dijelova šireg prostora Grada Zagreba posljedica je ponajprije doseljavanja novog stanovništva, uvjetovanog ratnim prilikama 90-ih godina, ali i daljnje privlačne snage Zagreba u odnosu na druga područja u Hrvatskoj. Također treba voditi računa o problemima nekih ruralnih prostora kod kojih dolazi do opadanja stanovništva.

To neminovno zahtijeva brigu gradske vlasti o zadovoljavanju različitih potreba novopridošlog stanovništva (stambenih, komunalnih, prometnih, radnih, obrazovnih i drugih) u naseljima njihova situiranja, ali i potrebu revitalizacije i bržega ukupnog razvoja ruralnih područja Grada i okolice.

Novi prostorni i drugi gradski planski dokumenti i projekti posebnu bi pažnju trebali posvetiti perifernim dijelovima Grada gdje je očito da se demografska ekspanzija događa prije razvoja sadržaja koji čine sastavni dio društveno-gospodarskoga, posebno komunalnoga, razvitka naselja.

LITERATURA

DAKIĆ, Slavko (1999). »Razvojni odnos metropola – srednji gradovi u Hrvatskoj«, u: Ivan Rogić i Matija Salaj (ur.). *Srednji gradovi u hrvatskoj urbanizaciji*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, str. 181–201.

AKRAP, Anđelko, Jakov GELO i Marinko GRIZELJ (1999). »Broj prisutnog stanovništva Republike Hrvatske i županija po dobi i spolu od popisa stanovništva 1991. do 1998. godine«, *Društvena istraživanja*, Zagreb, god. 8, br. 43–44, str. 679–723.

KORENČIĆ, Mirko (1979). *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857–1971*. Zagreb: JAZU.

NEJAŠMIĆ, Ivica (1988). »Uloga i značaj preseljavanja u suvremenom populacijskom razvoju gradova SR Hrvatske«, *Geografski glasnik*, Zagreb, br. 50, str. 45–54.

NEJAŠMIĆ, Ivica (1994). »Doseljavanje u Zagreb«, *Geografski horizont*, Zagreb, god. 40, br. 2, str. 61–72.

ŠIMUNOVIĆ, Ivo (1996). *Grad u regiji ili regionalni grad*. 2. izd. Split: Logos.

ŠVERKO, Miro (1995). *Upravljanje regionalnim razvojem*. Rijeka: Ekonomski fakultet; Glosa.

VRESK, Milan (1990). *Grad u regionalnom i urbanom planiranju*. Zagreb: Školska knjiga.

VRESK, Milan (1997). »Suburbanizacija Zagreba«, *Hrvatski geografski glasnik*, Zagreb, br. 59, str. 49–71.

WERTHEIMER-BALETIĆ, Alica (1999). *Stanovništvo i razvoj*. Zagreb: Mate..

ŽULJIĆ, Stanko (1978). *Bilješke o Zagrebu 1953–1978*. Zagreb: Ekonomski institut Zagreb.

ŽULJIĆ, Stanko (1997). Prostorni, regionalni i demografski aspekti razvitka metropolskog područja Zagreba, materijal za Konferenciju o gospodarskoj perspektivi Zagreba, Zagreb, svibanj 1997.

IZVORI

- Nacionalni program demografskog razvitka, Zagreb, Sabor Republike Hrvatske, 1996.
- Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske, Zagreb, Sabor Republike Hrvatske, 1997.
- Program prostornog uređenja Republike Hrvatske, Zagreb, Sabor Republike Hrvatske, 1999.
- Prostorni plan Grada Zagreba, Zagreb, Skupština Grada Zagreba, svibanj 2001.
- Popis stanovništva 1971., 1981. i 1991.
- Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001., Prvi rezultati po naseljima, Statističko izvješće broj 1137, Zagreb, Državni zavod za statistiku, 2001.
- Priopćenja o unutrašnjim i međunarodnim migracijama u razdoblju 1991.–2000., Zagreb, Državni zavod za statistiku.
- Priopćenja i dokumentacija o prirodnom kretanju stanovništva Zagreba i Zagrebačke županije u razdoblju 1971.–2000., Zagreb, Državni zavod za statistiku.

PRILOG:

Upravno-teritorijalne promjene grada u razdoblju 1931.–1991.

- 1945. pripajanjem Bukovačkog brijega I i Kustošije, Zagreb se proširuje za 10,62 km²;
- 1949. u sastav grada ulaze Bukovački brijeg II, Zagrebačka Dubrava, Čulinec i jugozapadni dio Granešine;
- 1952. grad se proširuje Markuševačkom Trnavom, Čulinečkom Dubravom II, Resnikom i Resničkim Gajem te Jarkom Podsusedskim. Time je do popisne 1953. grad proširen na 235,74 km²;
- 1955. grad je proširen Granešinom II i Čučerjem, a 1957. i Remetincem;
- 1974. gradu su pripojene općine Zaprešić i Velika Gorica;
- 1981. pripajaju se općine Samobor i Sesvete, pa se u okviru tadašnje Gradske zajednice općine Zagreb nalazi 14 općina ukupne površine 1715,55 km². To znači da je prostor Grada povećan za oko 50 puta u odnosu na 1850.;
- Popisni podaci za 1991. također se odnose na prostorni obuhvat od 14 općina mada je Zakonom o spajanju općina s područja GZ Zagreb i prestanku Gradske zajednice Zagreb (*Narodne novine* br. 47/90) 31. 12. 1990. prestala postojati GZ Zagreb, a bivših 14 općina spojeno u jedinstvenu općinu Grad Zagreb. Obuhvatno područje ostalo je isto. Tome je 1992. dodano područje općine Dugo Selo, kada je Zagreb zauzimao najveći prostor i površinu od 1.936,71 km² sa 953.607 stanovnika, a 1993. je općina Dugo Selo ponovo izdvojena iz Zagreba, kao i Samobor te dio općine Zaprešić;
- 1995. obuhvatno područje Zagreba ponovo se smanjuje kada je iz Grada izdvojeno područje bivših općina V. Gorica, Zaprešić i Stupnik;
- 1997. Zagrebu je priključeno naselje Horvati, od kada obuhvaća 70 naselja površine 640,04 km² na kojemu je, prema popisu iz 1991., živjelo 777.826 ukupno stalnih stanovnika.

Nada Antić

THE EVOLUTION OF THE POPULATION OF THE CITY OF ZAGREB WITH SPECIAL EMPHASIS ON IMMIGRATION IN THE PERIOD 1991–2001

SUMMARY

The paper describes the evolution of Zagreb's population and its geographical distribution in the city during the last ten years. Emphasis is placed on the role of migration (involving essentially the settling in of new inhabitants) and on the influence of the armed conflict in the 1990s. The author also outlines some predictions regarding future developments. The paper uses primarily the results of the last censuses, including those of the recent census of 2001, as well as statistical data on the current population, on displaced persons and refugees, information in the possession of the municipality, etc. As to migration, since the last census was lacking in regard to migration indicators and there is no population registry, vital-statistical methods were applied to obtain a net migration balance. In the past, especially after WWII, Zagreb experienced considerable demographical growth, owing to its attractiveness for migration flows from other regions in Croatia and in neighbouring Bosnia and Herzegovina. The natural component in the evolution of the population was equally positive, yet a tendency towards reduction appeared in the 1980s. The first part of the paper reviews the demographic expansion of Zagreb in the earlier period (1857–1991), which was accompanied by an extension of the city. The results of the last census (2001) indicate a notable slowing down of population growth in Zagreb (arriving at a growth rate of 0.39%), for although war-induced migrations in the period 1991–1995 did direct the majority of the refugees and displaced persons to Zagreb, this flow was not accompanied by permanent settlement. Most migrants originated from Bosnia and Herzegovina (mainly refugees), after which followed migrants from regions in Croatia. Studies also show that during the most recent period there was a clear increase of out-migration from Zagreb to the outer suburbs and of emigration abroad. The second part of the paper offers indicators on the global transformation of the Zagreb population in the period 1991–2001, along with parallel data for the outer suburbs and Croatia, as well as an explanation of the increasingly dynamic growth in the peripheral urban area. It turns out that, at the present level of development, the process of sub-urbanisation is extending itself and being reinforced under the influence of the metropolis. Based on the data presented, which indicate an ever increasing decentralisation of the population in the region as well as of social and economic facilities in the broad peripheral area, it seems that Zagreb, or rather the Zagreb metropolitan region (a constellation of small or medium-sized agglomerations and about 200 more or less urbanised localities) is undergoing a phase of development that could be termed accelerated decentralisation. The third part of the article describes and explains the role of migration, or rather of the net migration balance and of natural population development in regard to global population growth in Zagreb in the period between the two previous censuses, as compared to earlier developments. The author concludes that population growth in this period was entirely the result of a positive net migration balance, since the number of persons that settled in the city surpassed the number that departed from it (by about 31,000). However, a negative natural growth rate (-2222) appeared for the first time between the last two censuses, owing to a fall in the birth rate, which was influenced by the war and also by economic difficulties brought on by the war. The author lays out some basic goals pertaining to the demographic development of Zagreb and its outer suburbs until 2015, along with the desired rate of demographic growth. Besides giving an evaluation of the origin of the newly settled population (based on statistical analysis of migration flows) and examining the development of localities in which this population settled, the author points out the need to implement policy measures and to define planned orientations, favouring certain parts of the city.

KEY WORDS: demographic growth, net migration balance, immigration, the City of Zagreb, city neighbourhoods, the broader Zagreb region.

Nada Antić

ETUDE DES MOUVEMENTS DE POPULATION POUR LA VILLE DE ZAGREB, ET EN PARTICULIER DE L'AFFLUX DE POPULATION DANS LA PERIODE 1991–2001

RÉSUMÉ

L'objectif de cet article est de montrer l'évolution du nombre d'habitants de Zagreb et de leur répartition géographique dans cette ville au cours des dix dernières années, et d'observer en particulier le rôle de la migration, l'influence du conflit armé dans les années 90, ainsi que de profiler des prévisions pour les années à venir. Ce travail utilise en premier lieu les résultats des derniers recensements, y compris les résultats les plus récents du recensement de 2001, mais aussi les données des statistiques courantes sur la population, sur les personnes déplacées et les réfugiés, les informations dont dispose la municipalité, etc. En ce qui concerne les migrations, vu les carences des récentes données du recensement sur les indicateurs migratoires et l'absence d'un registre complet des habitants, on a mis en oeuvre la méthode statistique vitale pour obtenir le solde migratoire net. Dans le passé, et surtout après la Seconde Guerre mondiale, Zagreb a connu une appréciable croissance démographique, grâce à son attraction sur une notable part du courant migratoire en provenance des autres régions de Croatie et de la Bosnie-Herzégovine voisine. La composante naturelle de l'évolution de la population était également positive, bien qu'accusant une tendance à la baisse à partir des années 80. La première partie de l'article dresse un panorama de l'expansion démographique de Zagreb dans la période antérieure (1857–1991), accompagné d'une extension de la ville. Les résultats du dernier recensement (2001) accusent un notable ralentissement de la croissance de la population de Zagreb (atteignant un taux de croissance annuelle de 0,39%), car bien que les migrations imposées par la guerre à la population de la Croatie dans la période 1991–1995 aient conduit vers Zagreb la plupart des réfugiés et personnes déplacées, cet afflux ne s'est pas accompagné d'un grand nombre d'installations définitives. La majorité des migrants est originaire de Bosnie-Herzégovine (réfugiés pour la plupart), après quoi viennent les autres régions de Croatie. Les études montrent également que ces dernières années, les courants d'émigration de Zagreb vers sa grande banlieue mais aussi vers l'étranger se sont nettement renforcés. La deuxième partie de l'article fournit des indicateurs de la transformation globale de la population de Zagreb pour la période 1991–2001, avec des données parallèles concernant la grande banlieue et la Croatie, et une explication de la transition vers une croissance beaucoup plus dynamique dans l'espace urbain périphérique. Il en ressort que, au niveau présent de développement, le processus de suburbanisation de l'espace périphérique continue de s'étendre et de se renforcer sous l'influence de la ville-matrice. A partir des données exposées, indiquant une décentralisation de plus en plus marquée de la population dans la région, mais aussi une croissance du nombre de logements, d'emplois, d'installations communales et économiques dans un vaste espace périphérique, il semble que Zagreb, ou plutôt la région englobant la métropole de Zagreb, avec plus d'un million d'habitants, une constellation de petites et moyennes agglomérations et quelque 200 localités plus ou moins urbanisées, connaît une phase de développement que nous pourrions appeler phase de décentralisation accélérée. La troisième partie de l'article montre et explique la part de la migration, ou plutôt du solde migratoire net et de l'évolution naturelle au sein de la croissance globale de la population de Zagreb au cours de la période s'étant écoulée entre les deux derniers recensements, en comparaison avec les mouvements antérieurs. L'auteur conclut que la croissance de la population au cours de cette période est entièrement le résultat d'un solde migratoire net positif, à savoir que le nombre de personnes s'étant installées dans la ville dépasse celui des personnes l'ayant quittée (environ 31.000). Parallèlement, on note pour la première fois un taux de croissance naturel négatif (-2222) entre deux recensements, dû à la chute de la natalité, à laquelle ont contribué la guerre mais aussi les difficultés qu'elle a engendrées au sein du développement économique. L'auteur expose les objectifs fondamentaux du développement démographique de Zagreb et de la grande banlieue jusqu'en 2015, avec les taux espérés de croissance démographique. L'auteur met le doigt sur la nécessité de prendre des mesures politiques et de définir des orientations planifiées, en privilégiant certaines zones de la Ville.

MOTS CLES : l'expansion démographique, solde migratoire net, immigration, Ville de Zagreb, banlieue, région de Zagreb